

УДК 159.922(438)

Ольга Ніколаєнко*(м. Харків)***IDEAL KOBIECY POLSKIEJ: ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ
У ПОЛЬСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.**

На підставі залучення методу контент-аналізу у статті визначені соціальні стереотипи «ідеальної жінки» у заможних колах польського суспільства наприкінці ХІХ ст. Основним джерелом виступали некрологи, вміщені в газеті «Kraj», аналіз яких довів, що від жінок очікували самореалізації у приватному просторі, де виявлялись їх найбільш позитивні риси. Серед них – жертовність, терпимість, релігійність, опіка й турбота, взірцеве виконання сімейних зобов'язань тощо. Такі світоглядні орієнтири уповільнювали формування жіночої самосвідомості, причікаючи польок на боротьбу із застарілими соціальними цінностями.

Ключові слова: польське суспільство, гендерні стереотипи, контент-аналіз.

Одним із складних запитань для істориків є проблема наявних суспільних уявлень про призначення жінки й чоловіка, поняття жіночого та чоловічого в поведінці, вчинках, стилі життя. Питання, що традиційно турбували антропологів, звернули на себе й увагу істориків. Їх вирішення потребує великої кількості документів – друкованих видань, наративів, листів, фотографій, фольклору й ін. Розпорошені свідoctва лише за їх детального аналізу та зіставлення можуть дати уявлення про те, що вважалось нормою, а що девіацією в певному суспільстві, як потрібно було діяти, щоб бути повноправним членом товариства, і як гендерні стереотипи обмежували особистісні прагнення.

Дослідження історії польського населення обмежується згадками про жінок, як доповненням до чоловічої історії. Соціальні норми польського суспільства, розуміння таких важливих суспільних цінностей, як родина, Вітчизна, життя, людина, якими повинні бути жінка чи чоловік, що було допустимим, прийнятним у польському середовищі, а що вважалось неприпустимим – всі ці

теми отримали недостатнє розповсюдження в науковій літературі і ґрунтувались, в основному, на використанні нарративів.

Однак узагальнюючу характеристику світоглядних уявлень певного соціального середовища зробити важко. Для цього потрібно використовувати різнопланову інформацію, що походить з різноманітних джерел. Крім того, необхідно застосовувати для їх аналізу відкрити та доступну методологію.

Однією з методик аналізу текстів є контент-аналіз, запозичений істориками із соціології, що допомагає пролити світло на деякі із зазначених вище питань. Контент-аналіз ґрунтується на вивченні змісту абстрактних формалізованих текстів, що не завжди представляють собою послідовність, за допомогою яких можна визначити загальні тенденції [1].

У цій статті контент-аналіз буде застосовано для аналізу історичного періодичного джерела. Таким джерелом є тексти, вміщені в газеті «Крај». Ця газета видавалась поляками в Петербурзі з 1882 р. і була найпопулярнішою у польському середовищі Наддніпрянщини [2, с. 146–147]. Її видавці Е. Пільтц та В. Спасович орієнтувались на чисельне польське населення імперії, особливо на буржуазію, поміщиків та інтелігенцію західних губерній. В «Краје» були надруковані публікації громадських діячів, які стояли на позиціях «угоди», примирення з царським правлінням в умовах втрати державності [3]. Тижневик також вміщував огляд подій у Царстві Польському і польських землях, що знаходились у складі Австро-Угорщини та Пруссії, кореспонденції з провінції. Останні сторінки газети були віддані під рекламні оголошення, перед якими вміщувалися некрологи. Останні і стануть основним джерелом дослідження.

Тексти особистого характеру в цьому випадку є відзеркаленням загальносоціальних тенденцій, серед яких потрібно виявити домінуючі стереотипи сприйняття жінок і чоловіків у польському суспільстві.

У суспільстві існує нерівноцінне сприйняття людей різних статей. На рівні повсякденної свідомості ми спостерігаємо різницю вимог до жінок і чоловіків, що обґрунтовує їх нерівноправне становище в суспільстві. Цю різницю ми можемо наявно простежити на прикладі порівняння некрологів. Вибірка була випадковою і складала дворічну підписку щотижневика «Крај» 1888 та 1890 рр., у якій виявилось 8 жіночих некрологів: К. Бартошевич [4, 1890 –

№ 9], А. Боровської [4, 1890 – № 20], В. Кукужі [4, 1890 – № 37], М. Тиманович [4, 1890 – № 45], В. Унеховської [4, 1888 – № 16], О. Холстен [4, 1888 – № 14], А. Шебеко [4, 1890 – № 9], В. Яжинської [4, 1890 – № 27].

Працюючи з такими «незвичними» джерелами, варто одразу виявити їхні особливості. Через специфіку текстів аналізу, ми не можемо звернути увагу на тон, що зазвичай використовується в таких дослідженнях, щоб диференціювати одиниці аналізу на «позитивні», «негативні» та «нейтральні». Тут загальний тон некрологів завжди трагічний, а особа, про яку йдеться, наділяється тільки позитивними характеристиками.

Необхідно зауважити, що ця вибірка не відображає соціальні стереотипи в цілому польського суспільства. Декілька рядків в газеті після смерті надавалось заможним або видатним особам у своєму місті. Відповідно, наявні тенденції сприйняття людини є характерними для еліти польського суспільства. Однак не можна стверджувати, що світоглядні орієнтири заможних кіл радикально відрізнялись від бідніших прошарків населення. Вірогідно, що уявлення про «добру» людину, чи жінку, чи чоловіка, є характерним для більшості в будь-якому суспільстві.

Значна кількість некрологів написана чужими для померлих людьми – сусідами, особами, які входили в спільне коло, але не були пов'язані родинними або ж близькими узами. Мета некрологів – розповсюдити новину про сумну подію, викликати співчуття, розділити скорботу. Тобто об'єктивність дослідження полягає в тому, що ні автор тексту, ні читачі не ставлять собі за мету охарактеризувати предмет дослідження, у нашому випадку – гендерні стереотипи, але саме цей факт дозволить їх виявити [5, с. 121].

Зміст некрологів буде використано для того, щоб проаналізувати гендерні стереотипи польського суспільства. Тому, не заглиблюючись в аналіз таких категорій, як вік, соціальний або ж майновий статус, зосередимось на тих, що є важливими для дослідження. Об'єднання некрологів за принципом статі викликане специфікою дослідження. Як категорії аналізу обрані: а) представлення померлої людини та її життя; б) заслуги; в) описові вирази особи.

Для аналізу першої категорії суттєвою виявляється схема, за якою здійснюється представлення померлої людини та її життя читачам. У трьох з восьми жіночих некрологів характерним є таке представлення: «Пішла з життя Казимира з Запаловських Барто-

шевич, вдова Юліана – відомого історика і мати знаного краківського літератора і публіциста. Донька Яна Запаловського, майора польських військ...». Безсумнівно, що родина Бартошевичів була відома в заможних колах, але таким чином підкреслювалась приналежність до роду, тобто цінність жінки визначалась через чоловіків, які уславили рід – чоловік, батько, син.

Далі у всіх некрологах пригадуються найважливіші події життя людей. Опис життя жінок більш одноманітний. Переважно розповідається про те, коли жінка була віддана заміж, а в деяких випадках зазначено, коли закінчила вона пансіон чи отримала домашнє виховання. Лише в текстах, присвячених незаміжнім жінкам – М. Кукужі, яка працювала вихователькою в багатих домівках та М. Тиманович, вчительці жіночого пансіону, зазначено професійну діяльність.

Отже, основними подіями в житті жінок вважались зміни сімейного стану. У цілому ж некрологи підкреслюють соціальний статус людини – походження, родові зв'язки тощо.

Заслуги померлих підкреслювались у всіх некрологах. Одиницями аналізу цієї категорії виступали речення, що склались з одиниць рахунку – слів. Але, звичайно, допоміжні, другорядні слова, слова-зв'язки не бралися до уваги, а лише ключові слова та їх місце в реченні. Можна виділити декілька важливих рис, що підкреслені в жіночих некрологах. Надалі вони будуть подані в порядку зменшення кількості висловлювань.

Найважливішою характеристикою є любов навколишніх, що виражалася в різних словосполученнях: «всі, хто її знав, любили її» – про В. Яжинську. Підкреслюється, що померлі завжди готові були надати допомогу: «опікала всіх по-материнські» – про О. Холстен, «будь-кого зігрівала» – про К. Бартошевич.

Основні заслуги жінок могли реалізовані саме в родині, приватному просторі, де проходила більшість життя жінки. Померлі були доньками, дружинами (3), матерями (6) і виконання сімейних ролей ставало головною заслугою, що відобразилось у посмертних згадках. Два слова, що траплялися найчастіше в описі життя померлої – «обов'язки» (4) та «взірцево» (3). «Взірцева дружина й мати» К. Бартошевич, «все життя була прикладом для всіх, як належить виконувати свої обов'язки» А. Боровська, «присвятила себе прийнятим обов'язкам (після заміжжя – О. Н.), ставши взірцевою дружиною, матір'ю, господаркою» О. Холстен. Взірцеве

виконання своїх обов'язків є головною перевагою жінки у польському суспільстві кінця ХІХ ст.

В описах життя двох жінок, які не мали родини, про що було вже зазначено вище, обов'язком є педагогічна праця, якій вони присвятили життя. Ця діяльність виступає певним заміном відсутності власної сім'ї та дітей. Про це прямо сказано в некролозі М. Кукужі, яка, «не маючи власних дітей, все життя наповнила працею», а М. Тиманович «любила свою працю, присвятивши їй життя».

Головні заслуги жінок – виконання сімейних обов'язків матері й дружини включають у себе додаткові характеристики. Прикладом «правильного» виконання свого покликання слугує терпіння. А. Боровська була прикладом «як любити людей, мужньо терпіти, сильно вірити й присвячувати себе благородній меті»; В. Яжинська «все терпіла, як мужня християнка». У жіночих некрологах найбільш часто вживаються такі дієслова: присвятила, любила (по 4), терпіла, турбувалась (по 2). Ця благодійність жінок, здатність турбуватись про інших вважається, на думку феміністських дослідниць, певним недоліком, недорозвиненістю жінок з погляду чоловіків [6, с. 180].

Соціолог Р. Коннел у своїй праці «Основні структури: праця, влада, катексис.» зазначив, що саме емоційна робота, налагодження стосунків і зв'язків у суспільстві на основі почуттів, завжди перекладались на жінок [7, с. 287–319].

Благородство (3) мети і материнська опіка (3) ближніх – важливі риси портрету польських жінок. Зокрема, Кукужа, крім сердечної турботи про дітей, брала участь у місцевому благодійному товаристві. «Свою благодійницю» А. Шембеко оплакували бідні мешканці і прислуга, так само, як і О. Холстен, яка «по-материнськи» опікала ближніх. Саме опіка, доброта, турбота про ближніх, слабкість – є тими рисами, якими наділяє жінку традиційне мовлення [8, с. 184]. Тобто, зіставляючи дані дослідників лінгвістів, які встановлюють завдяки аналізу мовний образ світу й місце жінки в ньому, можна дійти висновку, що уявлення про «позитивні» риси жінок у суспільній свідомості і в мові були ідентичними.

Заслуги померлих описувались у певних словесних формулюваннях, які сформульовані як прикметникові звороти. Крім вищеназваних епітетів, зразкова (3), терпляча (2), шляхетна (3), трапляється багато інших характеристик. Однією з найбільш роз-

повсюджених рис жіночих характерів є жертовність: жертовна (2), присвятила себе (4). Практично в кожному жіночому тексті згадується про щире віру і служіння церкві. «Доброю християнкою, яка жила згідно із законом Божим» називають В. Яжинську, важливою рисою О. Холстен була «щира християнська любов до ближнього».

Описові характеристики емоційні, сповнені доступним і близьким кожному змістом: «турботлива матір, добра господиня» В. Уніховська, жінка «надзвичайної доброти і благородного серця» К. Бартошевич, «прикраса товариства» В. Яжинська.

Ми небагато дізнаємося про особливості померлої, її індивідуальні риси. Перед нами загальний портрет, який можна уявити. Жінка: турботлива мати, вірна християнка, добра і терпляча, яка присвячує своє життя виконанню сімейних обов'язків. Фемінність виявляється у приватній сфері – в родині.

Отже, некрологи дають уявлення про те, що цінувалось суспільством у жінках, і це є посвята родині, вірі. Такий дискурс зумовлений патріархальними традиціями в суспільстві, релігійними уявленнями, наявними суспільно-ідеологічними концепціями. Однак некрологи двох жінок, які не мали родини і присвятили своє життя педагогічній діяльності, вказують на те, що саме в цій галузі жінка могла досягти визнання й успіху. Цей факт може слугувати підтвердженням емансипації в професійній сфері.

Література:

1. Аверьянов Л. Я. Контент-анализ / Л. Я. Аверьянов. – М., 2007.
2. Николаенко О. О. «Органічна праця» на українських землях Російської імперії в 30-90-х рр. XIX ст.» / О. О. Николаенко. – Дис... канд. іст. наук. Рукопис. – Харків, 2006.
3. Historia prasy polskiej. Prasa polska w latach 1864-1918. – W., 1976.
4. Kraj. – Sankt-Peterburg, 1888, 1890.
5. Ньюман Л. Неопросные методы исследования / Л. Ньюман // Социс. – 2005. – № 6. – С. 119–129.
6. Гиллиган К. Место женщины в жизненном цикле мужчины / К. Гиллиган // Хрестоматия феминистских текстов. – СПб., 2000. – С. 166–187.
7. Коннел Р. Основные структуры: труд, власть, катексис / Р. Коннел // Тартаковская И. Н. Гендерная социология. Курс лекций и хрестоматия. – М., 2005. – С. 287–319.
8. Łobodzińska R. Jaka jest kobieta w języku polskim / R. Łobodzińska // Język a Kultura. – T. 9. – S. 181–186.

Nikolaenko O. O. Ideal kobiety polskiej: гендерные стереотипы в польском обществе в конце XIX в.

На основании использования метода контент-анализа в статье определены социальные стереотипы «идеальной женщины» в элитных слоях польского общества в конце XIX в. Основным источником выступали некрологи, помещенные в газете «Kraj», анализ которых доказал, что от женщин ожидали самореализации в частном пространстве, где могли проявляться их наиболее ценные качества. Среди них – жертвенность, терпимость, религиозность, опека и забота, образцовое исполнение семейных обязательств и др. Такие мировоззренческие ориентиры замедляли формирование женского самосознания, обрекая полек на борьбу с устаревшими социальными ценностями.

Ключевые слова: польское общество, гендерные стереотипы, контент-анализ.

Nikolaenko O. O. Ideal kobiety polskiej: gender stereotypes in Polish society at the end of the 19th century.

In the article the social stereotypes of the «ideal woman» in the elite strata of Polish society at the end of the 19th century the main source were the obituaries in the newspaper «Kraj», which was most popular in the Ukrainian provinces of the Russian Empire.

For the analysis of gender stereotypes to the texts used content analysis. Categories of analysis were selected: 1-introduction 2- achievements of women, 3-descriptive expression characterizing personality.

The women often were carried out according to the status of her family and included prominent representatives of the kind, usually the father or husband.

Major events in the lives of women were considered changing marital status.

Merits of the dead highlighted in all obituaries. Units of analysis of this category were proposed, and units of account-words. In a society of women waiting for self-realization in a private space, where they could take their most valued quality. Among them is the sacrifice, tolerance, religious, guardianship and care, exemplary performance of family obligations, etc. These words are used most often to describe women and, therefore, were considered the most important.

Descriptive characteristics are emotional, to sensual sphere of perception. At the same time, in the texts of references to the individual characteristics of each woman, her habits, hobbies, etc.

Such ideological markers slowed the formation of women's identity, condemning the Polish women to struggle with outdated social values.

Key words: polish society, gender stereotypes, content analysis.